

ชิ้นหัวแดงตีนกาน : ที่มาและอัตลักษณ์ผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม

Hua Daeng Teen Gan Sarong : The Origin And Identity of the Woven Fabrics Thai Lom

ปุนตริกา สุคนธสิงห์*

Puntarika Sukonthasing

Received : August 12, 2020

Revised : November 25, 2020

Accepted : December 4, 2020

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาที่มาของชิ้นหัวแดงตีนกานของชาวไทหล่ม และเพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม ในอำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ผ่านการจัดการความรู้ เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม และสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม กลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือผู้ทอผ้าพื้นเมืองไทหล่มในอำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 30 คน ซึ่งเป็นประชากรเฉพาะการวิจัย ข้อมูลได้ตรวจสอบแบบสามเส้าผ่านเวทีการเสวนา นำเสนอข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและตีความ ผลการวิจัย พบว่าด้านที่มาของชิ้นหัวแดงตีนกาน ชาวไทหล่ม มีเชื้อสายดั้งเดิมเป็นคนเชื้อสายลาว ที่มีต้นกำเนิดจากอาณาจักรล้านช้าง เมืองหลวงพระบาง โดยความเชื่อด้านการอยู่อาศัยและตั้งรกรากของบรรพบุรุษ ได้แบ่งออกเป็น 2 ความเชื่อ ความเชื่อแรกเชื่อว่า “เมืองหล่ม” เป็นชุมชนชาวลาวที่ตั้งขยายการถิ่นฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นความเชื่อตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย และความเชื่อที่สอง เชื่อว่าบรรพบุรุษของชาวไทหล่มเป็นคนลาวที่อพยพหรือถูกกวาดต้อนเข้ามาในพื้นที่นี้ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ระหว่างหรือภายหลังสงครามศึกเจ้าอนุวงศ์ ที่เป็นสงครามระหว่างไทยและลาว จากหลักฐานดังกล่าวนี้ ส่งผลให้ชาวไทหล่มมีรากเหง้าที่มาของวัฒนธรรมด้านการแต่งกายของสตรี ที่เป็นอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านช้างหลวงพระบาง สะท้อนผ่านการนุ่งชิ้นมัดหมี่ ที่มีลักษณะต่อหัวต่อตีน หัวชิ้นเป็นการทอแบบขิด ตัวชิ้นมัดหมี่คั่นในทางยาว และตีนชิ้นทอผ้าเป็นลายขวางเย็บเข้ากับตัวชิ้น โดยชิ้นลักษณะนี้ เป็นชิ้นที่มีลักษณะคล้ายกับชิ้นของสตรีชาวลาวหลวงพระบางในอดีต ด้านอัตลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม พบว่า ผ้าทอพื้นเมืองที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทหล่ม คือ “ชิ้น” ที่ประกอบขึ้นจากผ้าทอ 3 ส่วน คือ ส่วนหัวชิ้น ส่วนตัวชิ้นและส่วนตีนชิ้น ชาวไทหล่มนิยมเรียกว่า “ชิ้นหัวแดงตีนกาน” หรือ “ชิ้นหมี่คั่นน้อย” องค์ประกอบส่วนหัวชิ้น เป็นส่วนบนสุดที่ทอหรือย้อมด้วยสีแดง เป็นที่มาของชื่อเรียก “หัวแดง” มี 2 ประเภท คือ หัวชิ้นแบบขิด ที่ทอโดยใช้ไม้แหลมขิดเพื่อให้เกิดลวดลาย และหัวชิ้นแบบผ้ามัดย้อม เรียกเป็นภาษาไทยหล่มว่า หัวย้อม โดยมีมัดผ้าทอสีขาวให้เป็นรูปข้าวหลามตัดขนาดเล็กประกบกันเป็นกลุ่ม นิยมมัด 7 ย้อม และ 10 ย้อม แล้วนำไปย้อมด้วยสีแดง ส่วนตัวชิ้น เป็นส่วนที่เย็บต่อกับหัวชิ้น มีอัตลักษณ์ด้านลวดลายที่เกิดจากการมัดหมี่ลวดลายโบราณตามทางยาวในลักษณะเป็นห้อง โดยลวดลายโบราณที่ปรากฏบนตัวชิ้น แบ่งกลุ่มได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่ง คือ ลวดลายหลัก ได้แก่ ลายปราสาทผึ้งหรือหอปราสาท ลายขอ ลายขาเป็ย ลายเส้าหรือหงส์ ลายควมห้าหรือตุ้ม ลายนาค ลายกระเบื้องคว่ำกระเบื้องหงายหรือลายเพียงคว่ำเพียงหงาย ลายหมากจับ และลายเอื้อหรือเอื้อยะ กลุ่มที่สอง คือ ลวดลายที่เกิดจากการผสม

*อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

Lecturer of Program in Management Faculty of Management, Phetchabun Rajabhat University

ได้แก่ ลายหอปราสาทโอบแดง ลายขอโอบแดง ลายนาคทองแดงหรือนาคทองปั้ง และกลุ่มที่สาม คือลวดลายที่พบมากเฉพาะบางถิ่น ได้แก่ ลายดอกแก้วและลายอกแมงมุม อุตลักษณ์ด้านสีสันทัน พบว่า ตัวซิ่นมีโทนสีที่แบ่งได้ 5 สีหลัก ประกอบด้วย โทนสีม่วง โทนสีน้ำตาล/ทอง โทนสีเทา โทนสีชมพูกะปิ และโทนสีกรมท่า ส่วนดินซิ่นเป็นส่วนล่างสุดของซิ่นหัวแดงตีนก่าน ทอลายตามลายขวาง นิยมใช้สีพื้นเป็นสีโทนดำ น้ำเงิน หรือม่วง และนิยมทอสลับลายขวางด้วยสีแดง สีเขียว สีขาว แล้วนำดินที่เป็นลายขวางนี้ มาต่อเย็บเข้ากับส่วนตัวซิ่นที่เป็นลายยาว จึงเป็นที่มาของคำว่า “ตีนก่าน”

คำสำคัญ : ซิ่น / หัวแดงตีนก่าน / อุตลักษณ์ผ้าทอ / ผ้าทอพื้นเมืองไทลื้อ

ABSTRACT

This qualitative research aims to study the background of the Hua Daeng Teen Kan Sarong, or the red Thai sarong with transverse stripe bottom, and the identity of the Thai Lom local fabric, Lom Sak and Lom Kao districts, Phetchabun. The information has been collected by interview, group discussion, and observation. The study population is 30 Thai Lom local weavers in Lom Sak and Lom Kao districts, Phetchabun. The information is validated with triangulation by dialogue, presentation, and synthesis and interpretation. In terms of the background of the sarong, the study found that Thai Lom people were descended from Luang Pra Bang, Laos, which was primitively Lan Chang Kingdom. There are two beliefs about the habitat and the ancestors. The first belief is that “Muang Lom” was a Lao community which had been expanded since the Sukhothai period. This belief is supported by historical evidence, which is the Sukhothai inscription. The second belief is that the ancestors of Thai Lom were exiles or emigrants from Laos during or after the Lao-Siamese War in the reign of King Rama III. Based on the aforementioned evidence, Thai Lom people have their own dress culture of women which is an influence of the Lan Chang-Luang Pra Bang Culture. This is reflected through Mudmee sarong from the waistband to bottom part. The waistband part is woven in with the continuous supplementary weft technique. Mudmee sarong is in the long middle part. The bottom part is sewn onto the middle part in transverse stripe patterns. This type of sarong looks similar to the sarong of the female of Luang Pra Bang in the past. In terms of the identity of Thai Lom local fabric, the study found that the local fabric is “Sarong” which is woven from three pieces of fabric: the waistband, the body, and the bottom. Thai Lom people often call it “Hua Daeng Teen Kan Sarong” or “Kan Noi Sarong”. The waistband is dyed in red, which is why it is called “Hua Daeng”, or a red head. There are two types of the red heads: the continuous-supplementary-weft head which employs sharp sticks to make patterns, and the tie-dyed head, or Hua Yum in Thai Lom language. The later one is made by binding a white fabric into 7-10 small diamond shapes, and dying in red. The body, sewn onto the head, is the unique textile which is woven in quadrilateral patterns in a horizontal row of Mudmee technique. The patterns on the sarong can be divided into three

groups. The first one is the main patterns which are Prasat Phung or Haw Prasat, Kho, Khapia, Mak Jub, and Uea or Eia patterns. The second pattern is the mixed patterns which are Haw Prasat Ohp Daeng, Nak Tong Daeng or Nak Tong Pung patterns. The third one is the patterns which are Dok Kaew, and Ohk Mangmoom patterns, which can be generally found in some particular communities. There are five color shades appearing on the sarong: purple, gold-brown, candy pink, and navy blue. The bottom, the lowest part of Hua Daeng Teen Kan sarong, is woven in transverse patterns. The base color is normally black, blue, or purple. The transverse patterns are normally woven with red, green, and white. The textile is sewn onto the body afterwards, which is the reason people call “Teen Kan”, or transverse striped bottom in the dialect.

Keywords : Sarong / Hua Daeng Teen Kan / Identity of the fabric / The Thai Lom local fabric

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยมีการทอผ้ามาแต่โบราณ และมีรูปแบบและกรรมวิธีที่หลากหลาย กระจายไปตามกลุ่มชนต่างๆ จนเกิดเป็นผ้าที่มีความงดงามและมีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชัดเจน งานทอทอ เป็นศิลปหัตถกรรมที่แพร่หลายในกลุ่มชนต่าง ๆ ที่มีภูมิปัญญาแฝงอยู่ และเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพของมนุษย์มาช้านาน โดยเฉพาะการทอผ้าสำหรับใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม (Department of culture promotion, 2014) ผ้าทอ นอกจากจะนำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ยังได้ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย นอกจากนี้ ผ้าทอ ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ฐานะของผู้สวมใส่ หรือแสดงออกถึงสถานะทางสังคมของผู้คน ลวดลายผ้าทอไทย มักเป็นลวดลายที่เริ่มต้นจากสิ่งที่พบเห็นในธรรมชาติ และลวดลายเลขาคณิตแล้วนำมาผสมผสานกัน ลวดลายส่วนใหญ่ มักเป็นลวดลายที่จดจำและได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ (Chudhaviyata, 2012) ดังนั้น การสืบทอดความคิดความเชื่อแบบแผนทางสังคมจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ วัฒนธรรมการทอผ้าจึงเป็นวัฒนธรรมที่นอกจากจะมีคุณค่าทางศิลปะแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงแบบแผนความเป็นอยู่ในสังคม (Teangket, et al., 2009)

ผ้าของแต่ละท้องถิ่น จะมีความแตกต่างกันไปตามดัชนี ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ รูปแบบลวดลายเอกลักษณ์ วัตถุประสงค์ วัฒนธรรมและธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการผสมผสานค่านิยมในสังคมที่สืบทอดมาจากชุมชนต้นกำเนิด โดยเฉพาะในชนบท หญิงสาวที่จะต้องเตรียมใช้ชีวิตสำหรับการครองเรือน จะต้องฝึกทอผ้าตั้งแต่วัยเยาว์ โดยจะเตรียมเข้าใช้ในพิธีการแต่งงานของตนเองรวมทั้งของฝ่ายชาย (Textile center of Chiang Rai Rajabhat University, 2006) ซึ่งแนวคิดนี้ สอดคล้องกับที่ผู้ทอผ้าพื้นเมืองไทหล่ม ได้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยเป็นภาษาพื้นเมืองไทหล่มว่า “พอเริ่มเป็นสาว แม่เริ่มให้หัดเข็นฝ้าย แล้วค่อยหัดทอผ้าหลบบอน แม่บอกว่าหัดไว้ จะได้ออกผ้าสูมาเวลาออกเฮือน ไม้ทอผ้าเป็นบ่อต้องออกเฮือน” (Kromkong, Interview, 2018) “สมัยก่อน ผู้สาวคนใด ตำหูกเป็น ก็ไต่ฝัว คั้นผู้บ่าวมักไปคุยผู้สาวบ้านไต่ แม่ผู้บ่าวเพิ่นซิมมาเที่ยวหา อันจริง ๆ แล้ว เพิ่นมาลักเบิ่งว่าผู้สาวบ้านนี้ทอผอบเป็นบ่ คั้นทอเป็นทองามบ่ ฝีมืดบ่ คั้นทอบ่เป็นเพิ่นซิมบ่อยากได้ไปเป็นสะใภ้” (Kondee, 2018)

ดังนั้น ตามทัศนะของผู้วิจัย การทอผ้าของสตรีในอดีต จึงมิใช่เป็นเพียงการทอ เพื่อวัตถุประสงค์ในการสวมใส่แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากยังเป็นการพยายาม “สื่อ” ถึงความสามารถของผู้ทอ ผ่านผืนผ้าที่ทอและสวมใส่ เพื่อให้ผู้ที่พบเห็นได้ทราบถึงความสามารถและความเพียบพร้อมของสตรีคนนั้นหากต้องออกเรือน ดังจะเห็นได้ว่าในอดีต หากมีงานบุญหรืองานสำคัญต่าง ๆ หญิงสาวจะพากันตระเตรียม และทอผ้าผืนใหม่สำหรับสวมใส่ โดยบางครั้งอาจแฝงนัยยะของการ “ประชัน” อย่างไม่เป็นทางการระหว่างหญิงสาวในชุมชน ดัง

บทสัมภาษณ์หนึ่งของผู้ให้ข้อมูลที่ว่า “สมัยก่อน เวลามีกงานบุญ ผู้สาวซึ่พากันทอผ้าผืนใหม่ล่องหน้าเป็นเดือน มัดหมี่ไहांาม ๆ พอใส่ไปวัด ก็ซึ่ลักเบ้ิงผ้าซึ่คนอื่น ว่าเพีนทองามบ่ มัดหมี่คมบ่ ลายอึ่หยัง ย้อมสีงามบ่” (Kaewyom, 2018)

ในส่วนของผ้าทอของจังหวัดเพชรบูรณ์ หากแบ่งตามเขตภูมิศาสตร์วัฒนธรรมในแต่ละเขต จะมีลักษณะเฉพาะตัว และมีที่มา สีสััน ลวดลายที่แตกต่างกันออกไป เนื่องจากเพชรบูรณ์ เป็นจังหวัดที่มีความโดดเด่นในเรื่องเชื้อชาติที่มีการผสมผสานกับคนในภูมิภาคใกล้เคียงจนเกิดเอกลักษณ์ของตนเอง เพชรบูรณ์มีวัฒนธรรมหรือสำเนียงพูด ที่ได้รับอิทธิพลทั้งจากภาษาไทยโคราช ลาวหลวงพระบาง ลาวเวียงจันทน์ ที่อพยพมาอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และได้เคลื่อนย้ายเข้ามายังจังหวัดเพชรบูรณ์ รวมกันจนได้ชื่อว่า “ลาวหล่ม” รวมทั้งมีชนกลุ่มชาวเขาที่อาศัยอยู่ ตามเทือกเขาเพชรบูรณ์ ได้แก่ ชาวเงาเขาเผ่าเย้า ลีซอ มูเซอและม้ง (Fabric Museum Naresuan University, 2016)

นอกจากนี้ข้อมูลจากหอสมุดไทย (Thai Heritage Treasuty, 2019) ได้อธิบายว่า หากแบ่งตามกลุ่มหรือเขตภูมิศาสตร์วัฒนธรรมผ้าทอของเพชรบูรณ์ จะแบ่งเป็นสองเขต คือ ผ้าทอในเขตอำเภอตอนบน ได้แก่ อำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก และอำเภอเมือง กับผ้าทอในเขตอำเภอตอนล่าง ได้แก่ อำเภอหนองไผ่ อำเภอวิเชียรบุรี อำเภอวังโป่ง และอำเภอศรีเทพ ผ้าทอในแต่ละเขต มีลักษณะเฉพาะตัวที่โดดเด่นสวยงาม ผ้าที่ทอในเขตอำเภอหล่มเก่า และอำเภอหล่มสัก มีลักษณะเด่นที่สีและเทคนิคการทำลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ คือ วัตถุประสงค์จะใช้ฝ้ายและไหมที่ผลิตในครัวเรือน สีที่ใช้ย้อมใช้สีธรรมชาติซึ่งจะใช้สีที่นุ่มนวล มีสีคราม สีน้ำตาล เป็นต้น เทคนิคการลงลายจะใช้การมัดหมี่และใช้ด้ายต่างสี ส่วนในเขตอำเภอตอนล่าง มีลักษณะคล้ายกับสิ่งทอในภาคอีสาน จะมีหลากหลายสีและโครงสร้างของผ้าที่ใช้เป็นผ้านุ่งจะต่างกัน

“ลาวหล่ม” หรือที่เรียกตนเองว่า “ไทหล่ม” จึงถือได้ว่าเป็นหนึ่งในชาติพันธุ์สำคัญของจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่มีประวัติความเป็นมา วิถีชีวิตและเรื่องราวที่มีอัตลักษณ์โดดเด่น และหนึ่งในอัตลักษณ์ของชาวไทหล่ม ได้สะท้อนผ่านวัฒนธรรมการแต่งกาย ที่ยังคงความเป็นตัวตน ผ่องแผ้วคติความเชื่อ และบอกเล่าความเป็นตนเองผ่านผ้าทอพื้นเมือง โดยเฉพาะ “ซึ่” ผ้าซึ่พื้นเมืองไทหล่ม จึงถือเป็นหนึ่งในผ้าทอของจังหวัดเพชรบูรณ์ที่มีอัตลักษณ์ เนื่องด้วยเป็นผ้าทอที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ความเป็นมา และขนบธรรมเนียมประเพณีของชนพื้นเมืองไทหล่ม ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตอำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ดังที่มีการสันนิษฐานว่า “ชาวไทหล่มเป็นพวกลาวพุงขาว ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากหลวงพระบาง” (Lomsak Museum, 2018) ส่งผลให้ผ้าทอพื้นเมืองในเขตพื้นที่นี้ มีความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ทั้งรูปแบบ สีสััน และวิธีการสวมใส่ที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น

ในปัจจุบัน ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม ของจังหวัดเพชรบูรณ์ส่วนใหญ่เป็นองค์ความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลของผู้ทอผ้าพื้นเมืองที่เป็นผู้สูงอายุ ที่ได้รับการถ่ายทอดและปลูกฝังให้ทอผ้ามาตั้งแต่ในอดีต และนับวันองค์ความรู้เหล่านี้ยังมีผู้สืบทอดลดน้อยลง อาจเนื่องด้วยปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความตระหนักถึงคุณค่า รวมถึงความต้องการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้าพื้นเมืองของคนรุ่นใหม่มีน้อย จึงประสบปัญหาด้านการสืบทอดองค์ความรู้ผ้าทอพื้นเมืองแบบดั้งเดิม รวมถึงยังไม่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลด้านอัตลักษณ์ ของผ้าทอพื้นเมืองของชาวไทหล่มอย่างจริงจัง ดังนั้น การพยายามบอกกล่าวหรือถ่ายทอดเรื่องราวที่เกี่ยวกับผ้าทอพื้นเมืองของตนเองของชาวไทหล่ม จึงยังไม่มีผลการศึกษาใดที่มุ่งศึกษาเฉพาะประเด็นนี้

ด้วยเหตุนี้ จึงนำมาสู่ประเด็นของการวิจัย ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษารวบรวมองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะประเด็นที่มาของความเป็นตัวตนด้านการแต่งกาย และประเด็นอัตลักษณ์ผ้าทอพื้นเมืองของชาวไทหล่ม ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นชาติพันธุ์ที่มีเรื่องราว ความเป็นมาอันยาวนาน และมีการสะท้อนอัตลักษณ์ของตนเองผ่านผืนผ้าที่ทอด้วยวิธีการแบบดั้งเดิมองค์ประกอบและลวดลายตามแบบโบราณ บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของปราชญ์ผู้ทอผ้าพื้นเมืองชาวไทหล่มในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งถือเป็นเจ้าขององค์ความรู้ที่เข้าร่วมถ่ายทอดภูมิปัญญา

อันทรงคุณค่า ผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อค้นหาและนำไปสู่คำตอบว่า ผ้าทอพื้นเมืองไทหล่มมีรากเหง้าหรือความเป็นมาอย่างไร และอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของผ้าทอพื้นเมืองไทหล่มคืออะไร ทั้งด้านรูปแบบองค์ประกอบ ลวดลายและสีสันทัน ทั้งนี้ ข้อค้นพบของการวิจัยนี้จะสามารถดำรงรักษา ต่อยอด เผยแพร่ และส่งต่อองค์ความรู้อันทรงคุณค่านี้ให้แก่บุคคลในรุ่นต่อไป รวมถึงเพื่อที่จะสื่อสารความเป็นอัตลักษณ์นี้ให้ “คนนอก” ได้รู้จักกับ “ซินหัวแดงตีนก่าน” ผ้าทอพื้นเมืองโบราณ ที่ได้ชื่อว่าเป็นอัตลักษณ์ของชาว “ไทหล่ม” สืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาที่มาของซินหัวแดงตีนก่านของชาวไทหล่ม ในอำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม ในอำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาที่มาและอัตลักษณ์ผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเริ่มจากการศึกษาวิเคราะห์ทั้งข้อมูลเอกสารงานวิจัย (Document Analysis) และการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study)

การกำหนดพื้นที่ของการศึกษา ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกพื้นที่แบบเจาะจง โดยกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ (1) เป็นพื้นที่ชุมชนที่มีการทอผ้าพื้นเมืองไทหล่ม (2) การทอ ทอตามรูปแบบและวิธีการดั้งเดิมด้วยกี่โบราณที่ไม่ใช้เครื่องจักร (3) วัตถุประสงค์การทอ ทอเพื่อการสวมใส่และจำหน่ายในเชิงพาณิชย์ ผลการคัดเลือกพื้นที่ของการวิจัย ได้แก่ พื้นที่อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 3 ตำบล คือ ตำบลบ้านหวาย ตำบลบ้านตัว ตำบลวังร้อง และพื้นที่อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ 3 ตำบล คือ ตำบลวังบาล ตำบลหินฮาว และตำบลนาซ่า

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ

1. ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้ปฏิบัติ กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกคือ (1) เป็นผู้ทอผ้า ที่มีประสบการณ์การทอผ้าพื้นเมืองไทหล่มไม่น้อยกว่า 10 ปี (2) เคยได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้การทอผ้าจากครอบครัวหรือบรรพบุรุษ (3) มีหรือครอบครองผ้าทอพื้นเมืองไทหล่มโบราณที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดจากครอบครัวหรือบรรพบุรุษ จากเกณฑ์ดังกล่าว ได้ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 30 คน จากกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองไทหล่ม 6 กลุ่ม กลุ่มละ 5 คน

2. กลุ่มผู้รู้ เพื่อการตรวจสอบสามเส้า กำหนดเกณฑ์การคัดเลือก คือ เป็นประชาชนท้องถิ่นด้านการทอผ้า หรือเป็นผู้ที่ศึกษาคำหว่าดด้านวัฒนธรรมไทหล่มและเป็นชาวไทหล่ม ได้กลุ่มผู้รู้ จำนวน 7 คน

วิธีการรวบรวมข้อมูล ใช้การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และตรวจสอบแบบสามเส้า ได้แก่ ตรวจสอบด้านข้อมูล พิสูจน์จากแหล่งเวลาในการเก็บข้อมูลวิจัยที่ต่างกัน จำนวน 15 ครั้ง แหล่งสถานที่ จากพื้นที่กลุ่มทอผ้าที่แตกต่างกัน 6 กลุ่มใน 2 อำเภอ และแหล่งบุคคลผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกันกลุ่มละ 5 คน ด้านผู้เก็บข้อมูล โดยการเปลี่ยนผู้สัมภาษณ์ เป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลและนักวิจัยในแผนงานที่เกี่ยวข้อง ด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีเก็บข้อมูลที่ต่างกัน คือ ใช้ทั้งวิธีการสัมภาษณ์ วิธีสังเกต และวิธีการเสวนาผ่านการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประชาชนด้านการทอผ้าพื้นเมืองไทหล่ม ณ พิพิธภัณฑ์หล่มสัก

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive) แสดงผลการวิเคราะห์ ประกอบคำอธิบายเชิงเหตุผล โดยวิธีวิเคราะห์ข้อมูล 2 ประเภท คือ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความ (Interpretation)

สรุปผลการวิจัย

1. ที่มาของชินหัวแดงตีนก่านของชาวไทหล่ม

ก่อนที่บุคคลจะสามารถให้นิยามอัตลักษณ์หรือตัวตนของเขาว่าเป็นอย่างไร กระบวนการแรกที่เกิดขึ้นคือ การตั้งคำถามถึงลักษณะของตัวเอง บุคคลมักจะตั้งคำถามกับตนเองเสมอว่าตัวเราเป็นใคร คำถามนี้จะสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์สามารถที่จะนึกคิดรู้สึกและประเมินตัวเราเองได้ เหมือนกับที่ตัวเรามองคนอื่น สิ่งนี้เป็นกระบวนการทางจิตวิทยาที่เรียกว่า แนวคิดเกี่ยวกับตนเองหรือมโนทัศน์ (Phutchong, 2006)

ดังนั้น เพื่อให้ทราบที่มาของชินหัวแดงตีนก่านของชาวไทหล่ม ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ข้อแรกของการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาบริบทเรื่องราวและประวัติความเป็นมาของชาวไทหล่ม เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมือง โดยวิเคราะห์เนื้อหาและตีความข้อมูล บนฐานกรอบแนวคิดที่สัมพันธ์กับนิยามอัตลักษณ์ ของ (Kaewthep. & Chaikunpol, 2012) ที่ให้ความสำคัญกับการตีความอัตลักษณ์ 2 ประการ คือ (1) การบอกกับตัวเองว่าเราคือใคร และ (2) คนอื่นบอกว่าเราคือใคร ผลการวิจัย ปรากฏข้อค้นพบจากทั้งสองประเด็น ดังนี้

การบอกกับตัวเองว่าเราคือใคร

ชาวไทหล่ม มีความเชื่อด้านประวัติความเป็นมาของบรรพบุรุษว่าเป็นคนเชื้อสายลาว ที่มีต้นกำเนิดจากดินแดนล้านช้างหลวงพระบางในอดีต โดย “การบอกกับตัวเองว่าเราคือใคร” ผลการวิจัย พบว่า ชาวไทหล่ม ผู้ให้ข้อมูลวิจัย รับรู้ที่มาของบรรพบุรุษ จาก 2 วิธีการ คือ

1) รับรู้จากการบอกเล่าต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ที่ได้บอกเล่าต่อกันมาว่าบรรพบุรุษเป็นชาวลาวล้านช้างหลวงพระบาง โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอหล่มเก่าที่มีภูมิศาสตร์ติดกับจังหวัดเลย ซึ่งเชื่อว่าบรรพบุรุษได้อพยพจากลาวเรื่อยลงมาผ่านทางอำเภอท่าลี่ของจังหวัดเลย และอาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอหล่มเก่าและหล่มสักจนปัจจุบัน

2) รับรู้จากหลักฐานที่ปรากฏตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่อำเภอหล่มสัก และอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อศึกษาหาหลักฐานที่สนับสนุนผลการวิจัย ที่ทำให้ชาวไทหล่มเชื่อว่าตนเองสืบเชื้อสายจากชาวลาวหลวงพระบาง ผลการวิจัย ปรากฏหลักฐานที่สนับสนุนที่มาของชาวไทหล่ม ดังนี้

2.1 ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์ของวัดศรีมงคล หรือ “วัดนาทราย” อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่เป็นหลักฐานสำคัญว่าสตรีไทหล่มมีการแต่งกายคล้ายแบบสตรีชาวลาวหลวงพระบางในอดีต ที่เป็นภาพวาด “ปรากฏภาพการแต่งกายของสตรีที่นุ่งซิ่น หัวสีแดง ลักษณะต่อหัวต่อตีน พาดผ้าสไบเฉียง ไม่สวมเสื้อ” จึงถือเป็นหนึ่งในหลักฐานที่แสดงถึงที่มาและความเชื่อมโยงด้านวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวลาวหลวงพระบางสู่ชาวไทหล่ม ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 (ซ้าย) โบสถ์วัดนาทราย (ขวา) ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏภาพสตรีนุ่งซิ่นหัวสีแดงลักษณะต่อหัวต่อตีน

2.2 ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์หล่มสักดี พบหลักฐานอธิบายความเป็นตัวตนของชาวไทหล่มว่า “อักษรจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง มีปรากฏชื่อเมืองลุ่มบาจาย จารึกหลักที่ 2 วัดศรีชุม ที่มีคำว่าเมืองรอด

เมืองลุม จารึกหลักที่ 8 เขาสูงมนกภู ที่ปรากฏชื่อ เมืองลุมบาจาย และจารึกวัดบูรพาราม ก็มีชื่อลุมบาจาย” (Lomsak Museum, 2018) ซึ่งชื่อเมืองที่ปรากฏนี้ สันนิษฐานว่าเป็นชื่อเมืองที่หมายถึง “เมืองหล่มในปัจจุบัน” นอกจากนี้อีกหนึ่งหลักฐานที่ปรากฏพบ คือ ภาพถ่ายของสตรีชาวไทหล่มในอดีตแต่งกายด้วยชิ้นหัวแดงตีนก่าน หัวซิ่นมีทั้งแบบแบบทอซิดและแบบมัดย้อม ซึ่งการแต่งกายลักษณะนี้เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบแล้ว มีลักษณะเช่นเดียวกับซิ่นของสตรีชาวลาวหลวงพระบางในอดีต เปรียบเทียบดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 (ซ้าย) ภาพถ่ายสตรีไทหล่มในอดีต เปรียบเทียบการนุ่งซิ่นจากสตรีหลวงพระบางในอดีต (กลางและขวา) ที่มา : Lomsak Museum, 2018 & Klangtung-Mahawittayalai, 2014

2.3 ซิ่นโบราณที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ เป็นอีกหนึ่งหลักฐานสำคัญที่สนับสนุนผลการวิจัยว่าชาวไทหล่มสืบเชื้อสายบรรพบุรุษจากชาวลาวหลวงพระบาง โดยผลการวิจัย พบว่า เมื่อเปรียบเทียบ ซิ่นโบราณที่เป็นมรดกตกทอดของผู้ให้ข้อมูล ในภาพที่ 3 มีลักษณะและองค์ประกอบเช่นเดียวกับซิ่นที่สตรีชาวลาวหลวงพระบางในอดีตสวมใส่ กล่าวคือ เป็นซิ่นที่มีลักษณะการเย็บแบบต่อหัวต่อตีน องค์ประกอบของซิ่นประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนหัวซิ่นที่นิยมสีแดง โดยซิ่นหลวงพระบางหัวซิ่นนิยมทอแบบซิด ส่วนซิ่นไทหล่ม ปรากฏพบทั้งการทอหัวซิ่นแบบซิดตามแบบหลวงพระบาง และการทอแบบหัวซิ่นมัดย้อม ที่ปรากฏพบเฉพาะในพื้นที่นี้ ส่วนตัวซิ่นมีลักษณะการมัดหมี่เป็นห้องตามทางยาวที่คล้ายกับซิ่นของสตรีหลวงพระบาง และส่วนตีนซิ่นใช้ทอผ้าในแนวขวางมาเย็บประกอบเป็นส่วนล่างสุด เช่นเดียวกับซิ่นของสตรีชาวลาวหลวงพระบางเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 3 (1) ซิ่นโบราณแบบต่อหัวต่อตีนของชาวไทหล่ม (2) หัวซิ่นโบราณแบบซิดและมัดย้อม (3) ตีนซิ่นโบราณ

นอกเหนือจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลให้ได้ข้อมูลของการวิจัย ถึงที่มาของชาวไทหล่ม บนกรอบคิดที่ว่าชาวไทหล่มบอกกับตัวเองว่าเราคือใคร การจะยืนยันว่าชาวไทหล่มมีเชื้อสายจากชาวลาวหลวงพระบาง และเชื่อมโยงไปสู่ที่มาของการแต่งกายด้วยชิ้นหัวแดงตีนก่าน ผู้วิจัยได้ศึกษาตามกรอบคิดอีกประการหนึ่งว่า “คนอื่นบอกว่าเราคือใคร” จากการวิเคราะห์ข้อมูลและสารสนเทศที่ได้กล่าวถึงประวัติที่มาของชาวไทหล่ม ผลการวิจัยพบว่า “คนอื่น” หรือแหล่งข้อมูลอื่น มีความเห็นที่สอดคล้องกับมุมมองของคนภายใน คือ “ชาวไทหล่มสืบเชื้อสายของบรรพบุรุษจากชาวลาวหลวงพระบาง” โดยผลการวิจัยค้นพบข้อมูลสนับสนุน ดังนี้

1. ข้อมูลการเดินทางของสยามในการยกทัพตีล้านช้าง ระหว่างปี พ.ศ. 2391-2322 ของทางอีศาน (Thang E-Shann, 2014) ปรากฏแผนที่แสดงอาณาเขตของอาณาจักรล้านช้าง และได้อธิบายว่า “หากเอาเส้นสมมติทางการปกครองในปัจจุบันออกไป อาณาเขตของอาณาจักรล้านช้างในอดีตจะครอบคลุมพื้นที่ทั้งประเทศลาวและประเทศไทย โดยจะเห็นได้ว่าดินแดนเหล่านี้เคยเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ที่เป็นผืนเดียวต่อเนื่องกัน” จากข้อมูลดังกล่าว พบว่า เมืองหล่มสัก นครไทย เชียงคาน แลบนีเป็นเมืองที่อยู่ในเขตชายขอบของอาณาจักรล้านช้างในอดีต

2. ข้อมูลจากศูนย์สิ่งทอล้านนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย (Textile center of Chiang Rai Rajabhat University, 2006) ที่อธิบายว่ากลุ่มวัฒนธรรมล้านช้างส่วนใหญ่ จะอาศัยอยู่ในกลุ่มอำเภอที่ตั้งอยู่บนเทือกเขาหลวงพระบางต่อกับแนวเขาเพชรบูรณ์ เส้นอำเภอบ้านโคก อำเภอปากท่า อำเภอน้ำปาด และอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุดรดิตถ์ อำเภอชาติตระการ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

3. ข้อมูลจากบันทึกการเดินทางของ อ็องรี มูโฮต์ (Mouhot, 2018) ที่ได้กล่าวถึงเมืองเพชรบูรณ์ว่า “หัวเมืองเพชรบูรณ์ขึ้นชื่อเรื่องยาสูบ ซึ่งยอมรับกันว่าเป็นผลผลิตที่ดีที่สุดของประเทศ ชาวบ้านส่วนใหญ่ในเขตนี้เชื้อสายลาว ถูกกวาดต้อนเป็นเชลยมาจากเวียงจันทน์หลังเกิดกบฏ ส่วนในหัวเมืองบัวชุม(ซึ่งอาจหมายถึงเมืองชัยบาดาล จลพบุรี) และเพชรบูรณ์เป็นชาวสยาม เขตแดนลาวแท้ๆ นั้นเริ่มจากเมืองหล่มสัก (M’ Lom)”

4. หนังสือโบราณที่ค้นพบในหอสมุดแห่งชาติบ้านจุมคองเมืองหลวงพระบางประเทศลาว ที่จารึกด้วยอักษรธรรมล้านช้าง ซึ่งเป็นข้อมูลที่เผยแพร่โดยชมรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทหล่ม กลุ่มมูลมังวัดท่ากม อ.หล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และได้ถอดความหมายจากโบราณ ปรากฏข้อความที่สนับสนุนว่าไทหล่มว่าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างในอดีต ที่แปลไว้ว่า “เมืองหล่มสักในสมัยนั้นเป็นเมืองที่มีเจ้าปกครองในระบอบอาชญาสี่ ซึ่งเป็นระบอบปกครองตามแบบอย่างล้านช้าง โดยอยู่ภายใต้อำนาจปกครองของกรุงศรีสัตนาคณหุตล้านช้าง” และ “หนังสือโบราณนี้จารขึ้นโดยใช้อักษรธรรมล้านช้างซึ่งเป็นตัวอักษรชั้นสูงของลาว เป็นเครื่องยืนยันว่า เมืองหล่มสักเป็นบ้านเมืองภายใต้ขอบเขตสิมาของล้านช้างในสมัยนั้น และมีฐานะเป็นเมืองกันชนระหว่างอยุธยาและเวียงจันทน์และตกอยู่ในฐานะเมืองสองฝ่ายพามาโดยตลอด จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 เกิดสงครามสยามรบเวียงจันทน์จนราบคาบ เมืองหล่มสักจึงได้ขึ้นตรงต่อราชสำนักสยามมาจนถึงสมัยปัจจุบัน” (Tai Lom Art and Culture Conservation Club, Moon-Mang, Tha Kok Kae Temple, 2019)

จากข้อค้นพบในงานวิจัยที่ได้กล่าวมา ทั้งประเด็นการบอกกับตัวเองว่าเราคือใครและคนอื่นบอกว่าเราคือใคร ตามแนวคิดการนิยามอัตลักษณ์ เพื่อให้ทราบที่มาของชิ้นหัวแดงตีนก่านของชาวไทหล่ม ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ข้อแรก ผู้วิจัยจึงสรุปข้อค้นพบได้ว่า “บรรพบุรุษของชาวไทหล่ม เป็นคนเชื้อสายลาว ที่มีต้นกำเนิดอยู่ทางดินแดนล้านช้าง เมืองหลวงพระบาง ส่งผลให้สตรีชาวไทหล่ม มีที่มาของวัฒนธรรมการแต่งกายตามแบบที่คล้ายกับสตรีลาวหลวงพระบางดั้งเดิม ในลักษณะการนุ่งชิ้นต่อหัวต่อตีนและห่มผ้าสไบเบี่ยง ซึ่งเป็นที่มาของชิ้นหัวแดงตีนก่าน”

2. อัตลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม

จากการศึกษาข้อมูลประกอบการวิจัย ในพื้นที่อำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อสัมภาษณ์ สังเกต สนทนากลุ่ม และตรวจสอบสามเส้าผ่านเวทีเสวนาผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม ผู้วิจัยสามารถสรุปอัตลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ข้อที่สองของการวิจัยได้ว่า “อัตลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม คือ ชิ้นแบบต่อหัวต่อตีน ที่เรียกว่า ชิ้นหัวแดงตีนก่าน หรือ ชิ้นหมี่คั่นน้อย” ซึ่งสามารถอธิบายถึงลักษณะของชินชินหัวแดงตีนก่าน ได้ดังนี้

อัตลักษณ์ด้านองค์ประกอบ

“ชินหัวแดงตีนก่าน” เป็นคำที่ชาวไทหล่ม ใช้เรียกชานและสร้างอัตลักษณ์เกี่ยวกับคำจำกัดความของชินพื้นเมือง ที่มาของชื่อนี้เป็นการรวบรวมมาจากชื่อเดิมที่ท้องถิ่นต่างๆ ในเมืองหล่มเรียกใช้ชาน เช่น ชิ้นหมี่คั่นน้อย (ซึ่งหมายถึงเฉพาะส่วนตัวชิน) ชิ้นหมี่น้อย (ใช้หมี่น้อยในการทอ) เป็นต้น ชิ้นหัวแดงตีนก่าน มีองค์ประกอบที่ประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก ได้แก่ ส่วนหัวชิน ส่วนตัวชิน และส่วนตีนชิน ผลการศึกษาพบว่า

หัวชิน เป็นส่วนบนสุดมีความกว้างเฉลี่ยประมาณ 20 เซนติเมตร การทอใช้พื้หน้าแคบขนาด 8 หลบ สาเหตุที่เรียกว่าหัวแดง เนื่องจากชาวไทหล่มนิยมทอหรือย้อมสีบริเวณหัวชินด้วยสีโทนสีแดง ในอดีตใช้ครั้งและไม้ฝางที่ให้สีแดงในการย้อมแต่ปัจจุบันนิยมใช้สีสังเคราะห์ หัวชินของชาวไทหล่มสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ หัวชินแบบทอขีด และ หัวชินแบบมัดย้อม ผลการวิจัยสามารถอธิบายองค์ประกอบส่วนหัวชินได้ดังนี้

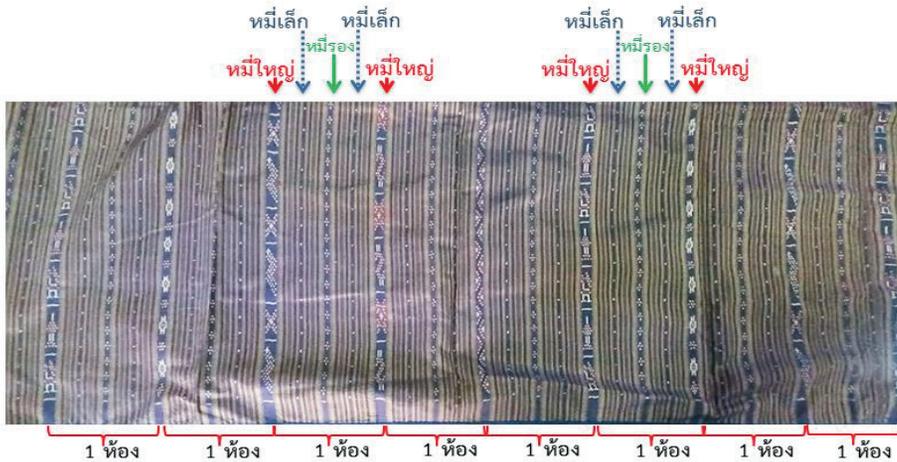
1) หัวชินทอขีด จะทอด้วยเส้นเครือ(เส้นยืน)สีแดง มีทั้งประเภทไหมและฝ้าย ความกว้างประมาณ 20 เซนติเมตร ทอจากพื้หน้าแคบขนาด 8 หลบ โดดเด่นด้วยลักษณะของการใช้ไม้ขีดให้เกิดลวดลายขณะทอ สำหรับลายที่นิยมขีดหัวชินของชาวไทหล่ม ได้แก่ ลายดอกแก้ว ลายดอกพิกลดอก ลายจิกข้าวหลามตัด เป็นต้น

2) หัวชินมัดย้อม ข้อค้นพบที่น่าสนใจจากการวิจัย พบว่า “หัวชินประเภทนี้ถือเป็นอัตลักษณ์ของหัวชินตามแบบของชาวไทหล่มอย่างแท้จริง” สาเหตุที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ตีความเช่นนี้ เนื่องจากการสืบค้นข้อมูลการแต่งกายของสตรีชาวลาวหลวงพระบางในอดีต ข้อมูลที่ปรากฏพบ จะพบเฉพาะหัวชินแบบทอขีด ไม่พบหัวชินแบบมัดย้อมในข้อมูลประกอบศึกษา ทั้งนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า หัวชินแบบมัดย้อมของชาวไทหล่ม อาจเกิดจากการปรับประยุกต์ของชาวไทหล่มในรุ่นต่อๆ มา โดยเหตุแห่งความน่าจะเป็นว่า อาจมาจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมที่แผ่ขยายจากเมืองโดยรอบ หรืออาจมาจากภูมิปัญญาการประดิษฐ์คิดค้นเพิ่มเติมของชาวไทหล่มเอง หัวชินแบบมัดย้อมมีชื่อเรียกเป็นภาษาถิ่นว่า “หัวยุ่ม” โดยดอกยุ่มหรือลายที่เกิดจากการมัดย้อมจะปรากฏเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดขนาดเล็กที่มัดย้อมให้เป็นกลุ่ม และใช้การมัดย้อมเป็นเส้นตรง เพื่อคั่นหรือแยกดอกยุ่มแต่ละกลุ่ม ในหนึ่งกลุ่มชาวไทหล่มนิยมมัดและย้อมให้ปรากฏลวดลายข้าวหลามตัดจำนวน 7 ยุ่ม และ 10 ยุ่ม ดังแสดงในภาพที่ 4

ภาพที่ 4 เปรียบเทียบหัวชินชาวไทหล่มแบบทอขีด (บน) และแบบมัดย้อม 7 ดอกยุ่ม (ล่าง)

ตัวขึ้น ถือเป็นส่วนสำคัญของชิ้นหัวแดงตีนก่าน มีความยาวเฉลี่ยประมาณ 80 เซนติเมตร นิยมทอด้วยพื้ขนาด 22-25 หลบ ส่งผลให้ความยาวของชิ้นสั้นกว่าชิ้นประเภทอื่น จึงเป็นที่มาว่า เมื่อทอเสร็จต้องนำไปเย็บต่อกับส่วนหัวขึ้นและตีนขึ้น ตัวขึ้นของชาวไทหล่มนิยมทอจากไหมเส้นเล็กที่เรียกว่าไหมน้อย จึงเป็นที่มาของการเรียกว่า “ชิ้นหมี่คั่นน้อย” ลวดลายเกิดจากการมัดหมี่ในลักษณะเป็นห้องๆ ในหนึ่งห้องประกอบด้วย หมี่ใหญ่ หมี่รอง และหมี่เล็ก ในชิ้น 1 ผืน ปรากฏลวดลายตามแบบโบราณที่มีลายหลายรวมรวมกันเรียกว่า “หมี่คร้ว” ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 การมัดหมี่ลวดลายโบราณในลักษณะเป็นห้องในแต่ละห้องประกอบด้วยหมี่ใหญ่ หมี่รอง และหมี่เล็ก

อีกหนึ่งข้อสังเกตที่ผู้วิจัยพบในการศึกษา คือ ชิ้นโบราณที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ จะมีขนาดความกว้างของชิ้นที่น้อยกว่าชิ้นที่ทอในปัจจุบัน โดยข้อสังเกตนี้ผู้ให้ข้อมูลของการวิจัยอธิบายว่า “คนลาวโบราณฟันโตน้อยโตบาง” (Inkai, 2018) ซึ่งตีความได้ว่า คนสมัยก่อนมีรูปร่างที่เล็กหรือผอมบางนั่นเอง

ตีนขึ้น คือองค์ประกอบส่วนล่างสุดของชิ้นหัวแดงตีนก่าน มีความกว้างเฉลี่ย 7-9 เซนติเมตร นิยมทอด้วยพื้ขนาด 5 หลบ สีโทนน้ำเงิน สลับด้วย สีเขียว สีแดง สีเหลือง สีขาว ฯลฯ และนำมาเย็บต่อกับส่วนล่างของตัวขึ้นในทางขวาง จึงเป็นที่มาของชื่อเรียก ตีนก่าน (ก่าน ในภาษาไทยหล่มแปลว่า ขวาง)

ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนของชิ้นหัวแดงตีนก่าน ทั้งแบบหัวมัดย้อมและหัวทอขีด แสดงได้ดัง

ภาพที่ 6

ภาพที่ 6 องค์ประกอบ 3 ส่วนของซิ่นหัวแดงตีนกำนן เปรียบเทียบหัวซิ่นแบบมดัย้อม (ซ้าย) และหัวซิ่นแบบทอขีด (ขวา)

อัตลักษณ์ด้านลวดลาย

ผลการวิจัยพบว่า ลวดลายที่ปรากฏพบในตัวซิ่นของชาวไทหล่ม เป็นลวดลายที่เกิดจากการมัดหมี่ตามแบบโบราณ เมื่อผู้วิจัยสังเคราะห์และจัดกลุ่ม สามารถแบ่งกลุ่มของลวดลายได้ 3 กลุ่ม คือ

1. ลวดลายหลัก เป็นลวดลายที่มีอัตลักษณ์ร่วม ปรากฏพบทั้งเขตอำเภอหล่มเก่าและอำเภอหล่มสัก ของจังหวัดเพชรบูรณ์ ลวดลายมีลักษณะเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน แต่อาจมีชื่อเรียกที่ต่างกัน บางลายประกอบด้วยลวดลาย จำนวน 9 ลาย ได้แก่ ลายปราสาทผึ้ง/หอปราสาท ลายขอ ลายขาเป๋ย ลายนาค ลายเสาหลา/ลายหงส์ ลายควมห้า/ตุ้ม ลายเพียงคว่า/เพียงหงาย ลายหมากจับ และลายเอี้ยะ แสดงได้ดัง ตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ลวดลายหลักจำนวน 9 ลายที่ปรากฏพบในส่วนตัวซิ่นของซิ่นหัวแดงตีนกำนן

ชื่อเรียก ลวดลาย	ปราสาทผึ้ง/ หอปราสาท	ขอ	ขาเป๋ย	นาค	เสาหลา/ ลายหงส์	ควมห้า/ ตุ้ม	เพียงคว่า/ เพียงหงาย	หมากจับ	เอี้ยะ
ลวดลาย ที่ปรากฏ พบบน ผืนผ้า									

2. ลวดลายที่เกิดจากการผสม คือลวดลายที่ผู้มัดหมี่ทำการมัดโดยผสมลายหลักเข้าไว้ด้วยกัน โดยมัดให้มีลายหลัก 2 ลายผสมกันเพื่อสร้างความแปลกใหม่ให้ลวดลาย และถือเป็นการแสดงฝีมือในการมัดหมี่ ข้อค้นพบในการวิจัย พบว่ามี 3 ลักษณะ คือ (1) การผสมลายหลักด้วยการโอบแดงหรือเพิ่มสีแดงผสมในลาย (2) การผสมลายหลักสองลายไว้ด้วยกัน (3) การผสมลายเดียวกันในลักษณะการเพิ่มจำนวนให้มากขึ้น ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ลวดลายที่เกิดจากการผสม 3 ประเภทที่ปรากฏพบในตัวซิ่นของซิ่นหัวแดงตีนกำน

การผสมลายหลักด้วยการโอบแดง หรือเพิ่มสีแดงผสมในลวดลาย			การผสมลายหลักตั้งแต่สองลายไว้ด้วยกัน			การผสมลายเดียวกัน ในลักษณะการเพิ่มจำนวนลาย		
หอปราสาท โอบแดง	ขอโอบแดง	นาคท้อง แดง	เอี้ยะ ผสม เพียงคว่ำ เพียงหงาย	ตุ้ม ผสม เพียงคว่ำ เพียงหงาย	เอี้ยะ ผสม ตุ้ม	หมากจับคู่	นาคเกี้ยว (นาคคู่)	ขาเป็ยคู่

3. ลวดลายที่พบบ่อยเฉพาะบางถิ่น ลวดลายประเภทนี้เป็นลายของตัวซิ่นที่อาจพบได้มากในบางพื้นที่ และพบน้อยหรือไม่พบเลยในบางพื้นที่ ได้แก่ (1) ลายดอกแก้ว พบมากในตัวซิ่นของพื้นที่อำเภอหล่มเก่า แต่พบน้อยหรือแทบไม่พบเลยในตัวซิ่นของพื้นที่อำเภอหล่มสัก (2) ลายอกแมงมุม พบมากในตัวซิ่นของพื้นที่อำเภอหล่มสัก แต่พบน้อยหรือแทบไม่พบเลยในตัวซิ่นของพื้นที่อำเภอหล่มเก่า ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ลวดลายที่พบบ่อยเฉพาะบางถิ่นของซิ่นของซิ่นหัวแดงตีนกำน

ชื่อเรียกลวดลาย	ดอกแก้ว (พบบ่อยในพื้นที่อำเภอหล่มเก่า ไม่พบในอำเภอหล่มสัก)	อกแมงมุม (พบบ่อยในพื้นที่อำเภอหล่มสัก ไม่พบในอำเภอหล่มเก่า)
ลวดลายที่ปรากฏพบ บนสินค้า		

อัตลักษณ์ด้านสีสันทัน

ด้านสีสันทัน ผลการวิจัย พบว่า โทนสีของซิ่นหัวแดงตีนกำนซึ่งเป็นผ้าทอที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทหล่มนั้น เป็นซิ่นที่มีโทนสี ที่แบ่งได้ 5 กลุ่มหลักๆ ประกอบด้วย (1) โทนสีม่วง (2) โทนสีม่วงเข้มออกกรมท่า (3) โทนสีน้ำตาล/ทอง (4) โทนสีเทา (5) โทนสีชมพูกะปิ

อภิปรายผลการวิจัย

จากข้อค้นพบของการวิจัย สรุปได้ว่า ซิ่นหัวแดงตีนกำน ซึ่งเป็นผ้าทอพื้นเมืองของชาวไทหล่ม มีที่มาจาก การแต่งกายตามแบบที่คล้ายกับสตรีลาวหลวงพระบางดั้งเดิม โดยลวดลายหลักจำนวน 9 ลาย ที่พบในการวิจัย ในครั้งนี้ มีส่วนหนึ่งที่ปรากฏพบในผ้าทอของชาวลาวหลวงพระบางด้วยเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Chaipratoom. (2011) ที่ได้ศึกษา ผ้าทอหลวงพระบาง : มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานผ้าทอหลวงพระบาง สปป.ลาว โดยลวดลายที่เหมือนกันกับผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม ได้แก่ ลายขอ ลายหงส์ ลายนาค ลายปราสาทผึ้ง สิ่งนี้ถือเป็นหนึ่งในเครื่องยืนยันว่า ผ้าทอที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทหล่ม เป็นผ้าทอที่มีรากจากผ้าทอของชาวลาวหลวงพระบางที่เป็นบรรพบุรุษของชาวไทหล่มนั่นเอง นอกจากนี้ ลวดลายของผ้าทอที่พบ

ในงานวิจัย ยังมีบางส่วนที่คล้ายกับลวดลายของผ้าทอในเขตอำเภอป่าตอง จังหวัดอุดรธานีที่ Phasuk (2002) ได้รวบรวมไว้ในการศึกษาผ้าไหมพื้นบ้าน เช่น ลายหมากจับ ลายขาเป็ย ลายขอ และยังได้พบความสอดคล้องในลักษณะเดียวกัน จากงานวิจัยของ Seevisit (2009) ที่พบลวดลายขาเป็ย ลายดอกแก้ว ในเขตอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ดังนั้น ทั้งหมดของข้อค้นพบที่มีความสอดคล้องกันเหล่านี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า พื้นที่ในเขตไทหล่ม (อำเภอหล่มเก่าและหล่มสัก) ของจังหวัดเพชรบูรณ์ เขตอำเภอนครไทยและชาติตระการ ของจังหวัดพิษณุโลก เขตอำเภอน้ำป่าตองและปากท่า ของจังหวัดอุดรธานี แต่เดิมล้วนแล้วแต่เป็นพื้นที่ชายขอบของอาณาจักรล้านช้างตามหลักฐานแผนที่ของทางอีสาน (Thang E-Shann, 2014) สิ่งนี้ส่งผลให้กลุ่มพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัดดังกล่าว มีรากของวัฒนธรรมด้านการทอผ้าจากลาวหลวงพระบางที่คล้ายกัน แต่เมื่อผ่านกาลเวลา ผ่านการรับหรือผสมผสานวัฒนธรรมจากถิ่นอื่น หรือผ่านการประยุกต์คิดค้นของคนในพื้นที่ ส่งผลให้ผ้าทอพื้นเมืองของทั้ง 3 จังหวัดนี้แตกแขนงประเภท สี ลวดลายกันออกไปจนเกิดเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง โดยเฉพาะชาวไทหล่มที่ตกผลึกความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์การแต่งกายผ่านชินแบบต่อหัวต่อตีนที่เรียกว่า “ชินหัวแดงตีนก่าน” และหากอภิปรายในมุมมองนิยามของอัตลักษณ์ ผลการวิจัย มีความสอดคล้องกับข้ออธิบายของ Kaewthep & Chaikunpol (2012) ที่อธิบายว่า “อัตลักษณ์/ตัวตน คือ การบอกกับตัวเองว่าเราคือใครและคนอื่นบอกเราคือใครและเรามีอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์ของตัวเอง” ซึ่งผลสอดคล้องที่เห็นได้อย่างเด่นชัดจากการวิจัย คือ ชาวไทหล่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นผู้ทอผ้าดั้งเดิม ได้สร้างอัตลักษณ์ผ้าทอพื้นเมืองของตนเอง ผ่านองค์ประกอบของชินหัวแดงตีนก่าน โดยเฉพาะส่วนหัวชินที่เป็นแบบมัดย้อมหรือหัวย้อมสีแดง ที่ไม่พบหัวชินลักษณะนี้ในถิ่นอื่น และส่วนตัวชินที่ผู้ทอสืบทอดอัตลักษณ์ด้านลวดลายตามแบบโบราณที่เกิดจากการมัดหมี่ในลักษณะเป็นห้องสร้างอัตลักษณ์ผ่านการมัดหมี่แต่ละห้องให้ปรากฏลวดลายหลักทั้ง 9 ลาย และลวดลายที่เกิดจากการผสมผสานของลายหลักหรือการมัดแบบเพิ่มลาย สิ่งนี้เป็นตัวตนของผ้าทอพื้นเมืองของชาวไทหล่มที่ไม่เหมือนใครทั้งในจังหวัดเพชรบูรณ์หรือพื้นที่อื่นของประเทศ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ผลการวิจัยในส่วนของความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ผ้าทอและข้อควรระวัง (ภาษาไทหล่มเรียกข้อชะล่า) หรือข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ชินหัวแดงตีนก่าน ผู้วิจัย พบว่า กลุ่มผู้ทอผ้าพื้นเมืองและชาวไทหล่มบางส่วนมีความคิดเห็นด้านความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ผ้าทอและข้อควรระวังหรือข้อควรปฏิบัติของชินหัวแดงตีนก่านที่แตกต่างกัน ส่วนแรก มีความเชื่อเกี่ยวกับข้อควรระวังว่า หัวชิน เป็นส่วนที่ไม่ควร นำมาพาดเป็นผ้าเบี่ยงหรือผ้าสไบเนื่องจากเกี่ยวข้องกับเรื่องของความเชื่อ หากต้องการนำมาเป็นผ้าเบี่ยงหรือสไบจะต้องมีการมัดย้อมหรือทอในลวดลายที่แตกต่างออกไป หรือผ้าทอส่วนที่เป็นตีนชิน ไม่ควรนำมาใช้ประดับในส่วนที่สูงกว่าเอวขึ้นมาเนื่องจากควรเป็นส่วนที่อยู่ต่ำสุด และผ้าทอส่วนตัวชินของชินหัวแดงตีนก่าน ที่มีการทอลวดลายโบราณหลายลวดลายรวมอยู่ในผืนเดียวกัน ที่เรียกว่า หมี่คร้ว ไม่ควรนำมาตัดเป็นเสื้อ หรือส่วนอื่นที่สูงกว่าเอวขึ้นมา ดังบทสัมภาษณ์ที่ว่า “ชินก็คือชินไม่ควรนำไปเป็นอย่างอื่น” แต่หากต้องการนำมาตัดเป็นเสื้อหรืออื่นๆ ควรจะต้องลวดลายให้เหลือเพียง 1 หรือ 2 ลายที่เรียกว่า หมี่ตาเดียว ส่วนที่สอง เป็นผู้ที่ไม่มีความเชื่อเกี่ยวกับข้อควรระวัง (ข้อชะล่า) จึงมีรูปแบบการสวมใส่ผ้าทอพื้นเมืองที่แตกต่างจากส่วนแรก คือ มีการนำผ้าทอส่วนที่เป็นหัวชิน ของชินหัวแดงตีนก่านทั้งแบบมัดย้อมและแบบทอขีด มาใช้เป็นผ้าเบี่ยงหรือผ้าสไบ หรือนำส่วนตัวชินของชินหัวแดงตีนก่านมาตัดเป็นเสื้อ หรือพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ ที่ทันสมัย สร้างความแปลกใหม่ให้แก่ผลิตภัณฑ์ตามแนวคิดทางการตลาด

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะจากการวิจัยว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีการจัดเวทีเสวนาเพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นด้าน “ความเชื่อเกี่ยวกับชินหัวแดงตีนก่าน และการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากชินหัวแดงตีนก่าน” เพื่อรับฟังความเห็นจากทุกฝ่ายและตกผลึกหาจุดร่วมที่ยอมรับได้ ระหว่างกลุ่มที่เชื่อในข้อชะล่า และกลุ่มที่ต้องการเพิ่มมูลค่าให้แก่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในรูปแบบใหม่ๆ อันจะส่งผลให้การเผยแพร่อัตลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองไทหล่มผ่านผลิตภัณฑ์ยุคใหม่อยู่บนพื้นฐานของการยอมรับจากทุกฝ่าย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากผลการวิจัย พบว่า หนึ่งในปัญหาของการสืบสานภูมิปัญญาผ้าทอพื้นเมืองไทหล่ม คือ คนรุ่นใหม่ที่สนใจเรียนรู้และเข้ามาสืบสานภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามีน้อยมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเสนอว่า ควรมีการวิจัยเชิงพัฒนาเพื่อต่อยอดจากผลการวิจัยในครั้งนี้ ในประเด็นที่เกี่ยวกับการส่งเสริมให้ นักเรียนนักศึกษาหรือเยาวชนคนรุ่นใหม่ ได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมาของชาติพันธุ์ไทหล่มที่มีความเกี่ยวข้องกับชินหัวแดงตีนก่าน ผ่านการพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ในรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

References

- Chaipratoom, J. (2011). Luang Prabang Woven Fabrics: The Dimensions of Culture and Traditional Knowledge. *Journal of Fine and Applied Arts Khon Kaen University*, 5(1), 129.
- Chudhavigata, W. (2012). *Reflection of Thai traditional*. Research report. Bangkok : Dhurakij Pundit University.
- Department of culture promotion. (2014). Lanna wisdom. *Journal of Culture*, 53(3), 8.
- Fabric Museum Naresuan University. (2016). *Information of Thai fabric in the lower northern region-Mueang Phetchabun cloth*. [Online]. Available : <http://www.thaitextilemuseum.com>. [2018, July 20].
- Inkai, N. (2018, 17 June). Sage of Local woven. Interview.
- Kaewthep, K. & Chaikunpol, N. (2012). *New media study guide*. Bangkok : Pappim.
- Kaewyom, S. (2018,17 June). Sage of Local woven. Interview.
- Kondee, T. (2018, 7 July). Sage of Local woven. Interview.
- Kromkong, A. (2018, 5 April). Sage of Local woven. Interview.
- Lomsak Museum. (2018). The origin of Thai Lom. Public relations publication.
- Mouhot, A. (2018). *Travels in the Central Parts of Indo-China (Siam), Cambodia, and Laos. (Translation by Jansang, K.)*. (4 th ed.). Bangkok : Matichon.
- Phasuk, S. (2002). *Handwoven Thai Silk*. Bangkok : Odeon Store.
- Phutchong. C. (2006). *Communication for adaptation and identity presentation of Sakais indigenous immigrating to town community*. Master of Communication Arts Chulalongkorn University.
- Seevisit, P. (2009). *Phitsanulok's famous fabric*. Phitsanulok's famous fabric. [Online]. Available : <https://sites.google.com/site/wisdom1305/phumipayya-thxng-thin-kar-thxpha>. [2018, July 15].

- Tai Lom Art and Culture Conservation Club, Moon-Mang, Tha Kok Kae Temple. (2019). **Evidence that confirms the identity of Lom Sak city.** [Online]. Available : <https://www.facebook.com/569429646478007/photos/a.578318495589122/1363679570386340/?type=3&theater>. [2019, September 20].
- Teangket, et al. (2009). **The importance of local woven fabrics.** [Online]. Available : <https://spoketextiles.com/wp-content/uploads/2018/10/2> [2018, July 15].
- Textile center of Chiang Rai Rajabhat University. (2006). **Knowledge of Lanna textiles.** Chiang Mai : Tonecolor.
- Thai Heritage Treasury. (2019). **Local woven fabric Phetchabun.** [Online]. Available : <http://www.thaiheritage.net/nation/oldcity/phetchabun7.htm> [2019, September 20].
- Thang E-Shann. (2014). **Lao communities in central Siam.** [Online]. Available : <http://e-shann.com/?p=8794>. [2018, November 16].